

МОЖЛИВОСТІ У ФОРМУВАННІ ІНКЛЮЗИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ

WAYS TO DEVELOP INCLUSIVE COMPETENCE OF FUTURE EDUCATORS

Стаття присвячена актуальній проблемі підготовки майбутніх вихователів до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах дошкільної інклюзивної освіти. Зокрема, наголошується на важливості професійної підготовки вихователя в роботі з дітьми з особливими освітніми потребами; вказується взаємозв'язок між успішністю впровадження інклюзивної освіти та якістю підготовки майбутніх вихователів до роботи в інклюзивних групах; здійснено аналіз літературних джерел та нормативно-правових документів щодо поставленої проблеми; розглядаються умови успішного формування підготовки до роботи в інклюзивних закладах; подається розгорнутий аналіз розробленої вибіркової дисципліни «Особливості дошкільної інклюзивної освіти дітей з особливими освітніми потребами» для підготовки студентів до роботи в інклюзивних закладах, а саме: професійна спрямованість; міжпредметні зв'язки; зміст та структура. Описані завдання вибіркової дисципліни: встановлення у знаннях студентів міжпредметних взаємозв'язків з основами корекційної педагогіки, дошкільною педагогікою та психологією; ознайомлення студентів із понятійно-категоріальним апаратом вибіркової дисципліни; висвітлення науково-теоретичних основ побудови процесу інклюзивного навчання та виховання дітей з особливими освітніми потребами за кордоном і в Україні; визначення та осмислення ролі педагога в системі інклюзивної освіти дітей з особливими освітніми потребами загалом і дошкільників зокрема; формування відповідного позитивного ставлення до взаємодії з дошкільниками з особливими освітніми потребами; формування у вихователів інклюзивних дошкільних груп впевненості у психолого-педагогічному супроводі; формування у студентів вмінь творчо застосовувати професійні знання на практиці. Визначені професійно значущі компетентності, якими мають оволодіти студенти під час вивчення вибіркової дисципліни; подається опис змісту лекційних, практичних та лабораторних занять, їх спрямованість. За результатами проведеної експериментальної роботи підбиваються підсумки, формуються висновки, визначаються перспективні напрями дослідження.

Ключові слова: майбутні вихователі, дошкільна інклюзивна освіта, вибіркова дис-

ципліна, інклюзивна компетентність, діти з особливими освітніми потребами.

The article is devoted to the topical issue of preparing future educators to working with children with special educational needs in the conditions of preschool inclusive education. In particular, it focuses on the importance of professional training of educators in working with children with special educational needs; indicates the relationship between the successful implementation of inclusive education and the quality of preparation of future educators to working in inclusive groups; provides with the analysis of sources and normative-legal documents concerning the issue; reviews the conditions of successful development of preparation for work in inclusive institutions are considered; represents a detailed analysis (namely professional orientation, interdisciplinary links, content and structure) of the elective course "Features of preschool inclusive education of children with special educational needs", to prepare students for working in inclusive institutions.

The following objectives of the elective course are described: development of interdisciplinary relationships with the Basics of Special Education, Preschool pedagogy and psychology; familiarization of students with the conceptual and categorical apparatus of the elective course; illustration of scientific and theoretical foundations of inclusive education and upbringing of children with special educational needs abroad and in Ukraine; defining and understanding the role of the educator in the system of inclusive education of children with special educational needs in general, preschoolers in particular; development of appropriate positive attitude to interaction with preschoolers with special educational needs; development of assertiveness in psychological and pedagogical support in educators of inclusive preschool groups; establishment of students' skills to creatively apply professional knowledge in practice. Professionally significant competencies that students are to master while studying the elective course are identified; the description of the content of lectures, practical and laboratory classes, their focus, are specified. Based on the results of the experimental work, the outcomes are summed up, conclusions are drawn; the perspectives of research are identified.

Key words: future educators, preschool inclusive education, elective course, inclusive competence, children with special educational needs.

УДК 373.2.011.3-051:373.2-056.2/3
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/36.23>

Смотровая О.О.,
асистент кафедри корекційної педагогіки та інклюзивної освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

Постановка проблеми в загальному вигляді. Питання супроводу дошкільників з особливими освітніми потребами (далі – дошкільників з ООП) в інклюзивному просторі залишаються досить вагомими в Україні. Ключового значення для вирішення цього завдання набуває проблема кадрового забезпечення. В Україні згідно з розпорядженням Кабінету Міністрів «Про затвердження порядку організації діяльності інклюзивних груп у закладах дошкільної освіти» визначаються шляхи ефективного впровадження інклюзивної

освіти для максимальної соціалізації дошкільників з ООП [6].

Аналіз літературних джерел, досвід багатьох вітчизняних та зарубіжних педагогів засвідчує, що саме від професійної компетентності педагогів буде залежати успішність дошкільної інклюзивної освіти [2, с. 358, 4, с. 234]. В. Бондар, І. Демченко, Н. Лалак, І. Кузава, О. Мартинчук, С. Миронova, І. Садова та ін. наголошують, що інклюзивне навчання можливе лише за умови спеціальної підготовки педагогічних кадрів, а саме: оволодіння

педагогами основними методиками, засобами та прийомами навчально-виховної діяльності в інклюзивному середовищі [4, с. 235; 5, с. 80; 7, с. 318]. Проте нинішній стан практики вказує на недостатню компетентність працюючих вихователів у роботі з дітьми з ООП. Тому важливу роль відіграє підготовка майбутніх фахівців, яка має відповідати усім сучасним тенденціям теорії та практики і відповідно до цього створити такі педагогічні умови, які будуть забезпечувати успішний перехід майбутнього вихователя від навчальної діяльності до професійної.

Мета статті – висвітлити передумови та зміст успішної теоретико-методичної підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти до роботи в умовах інклюзії.

Виклад основного матеріалу. Необхідність формування інклюзивної компетентності фахівців галузі 01 Освіта / Педагогіка зумовлена змістом Стандартів вищої освіти. Зокрема, в нормативному змісті підготовки здобувачів вищої освіти спеціальності 012 «Дошкільна освіта» зазначається, що вони мають вміти планувати освітній процес у закладах дошкільної освіти з урахуванням індивідуальних особливостей дітей з ООП та складати прогнози його ефективності [8]. Вчені висвітлюють особливості професійної підготовки фахівців залежно від їхньої спеціальності. Наприклад, І. Демченко зазначає, що педагог в умовах інклюзії, окрім основних функцій, має виконувати і корекційно спрямовані, що забезпечить професійну компетентність педагога в роботі з дітьми з ООП. І. Кузава наголошує на особливому наборі професійних якостей, що дозволяє педагогу реалізувати інклюзивну практику, а саме: вміння поєднувати наявні теоретичні знання з вмілим практичним їх застосуванням, здатність до самоаналізу своєї діяльності та її наслідків; наявність позитивної мотивації до роботи в умовах інклюзивної освіти. С. Миронова наголошує на необхідності диференціації у змісті формування професійних компетенцій педагога інклюзивного закладу [2, с. 359; 3, с.78; 5, с. 80].

Сучасна підготовка у ЗВО дозволяє гнучко реагувати на потреби практики за рахунок впровадження дисциплін вільного вибору студентів. Опишемо у статті досвід такого впровадження в Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка.

Вибіркова дисципліна «Особливості дошкільної інклюзивної освіти дітей з особливими освітніми потребами» була запропонована здобувачам вищої освіти педагогічного факультету за спеціальністю 012 «Дошкільна освіта». Вона стала однією з наукових дисциплін, що впливають на професійну компетентність майбутніх вихователів ЗДО. Ця вибіркова дисципліна спрямована на формування в майбутніх фахівців позитивного

ставлення до дітей з ООП, забезпечення їх психологічної та методичної підготовки до роботи з такими дітьми в умовах дошкільної інклюзивної установи, а саме: професійно здійснювати психолого-педагогічний супровід дітей з ООП для успішної інтеграції в соціум.

Зміст та структура вибіркової дисципліни базуються на загальній, дошкільній педагогіці та психології, основах корекційної педагогіки.

Вибіркова дисципліна «Особливості дошкільної інклюзивної освіти дітей з особливими освітніми потребами» була розрахована на 74 години, з них: лекції – 24 год., семінарські заняття – 4 год., практичні заняття – 8 год., лабораторні заняття – 10 год., індивідуальна робота – 12 год., самостійна робота – 16 год.

Зміст вибіркової дисципліни: ознайомити з особливостями інклюзивного навчання та виховання; ознайомити з підходами різних держав та суспільства до організації інклюзивної освіти дітей з ООП; підготувати до роботи з дітьми з ООП у системі інклюзивної освіти; закріпити професійно значущі ціннісні орієнтації.

Вибіркова дисципліна «Особливості дошкільної інклюзивної освіти дітей з особливими освітніми потребами» реалізувала такі завдання:

- встановлення у знаннях студентів міжпредметних взаємозв'язків з основами корекційної педагогіки, дошкільною педагогікою та психологією;
- ознайомлення студентів із поняттями «інтеграція» та «інклюзія» (сутність, законодавча база, особливості, значення в системі корекційної роботи);
- висвітлення науково-теоретичних основ побудови процесу інклюзивного навчання та виховання дітей з ООП за кордоном і в Україні;
- визначення та осмислення ролі педагога у системі інклюзивної освіти дітей з ООП загалом і дошкільників зокрема;
- формування відповідного позитивного ставлення до взаємодії з дошкільниками з ООП;
- формування психологічної готовності в психолого-педагогічному супроводі вихователя дошкільників з ООП;
- формування у студентів навички та вміння творчо застосовувати професійні знання на практиці.

У процесі вивчення вибіркової дисципліни «Особливості дошкільної інклюзивної освіти» студенти мають оволодіти такими знаннями:

- загальні основи дисципліни, зокрема: мета та завдання інклюзивного навчання та виховання, особливості інклюзивного виховання дошкільників з ООП, значення інклюзивної освіти загалом і дошкільної зокрема;
- психолого-педагогічна характеристика дітей з ООП, а також особливості роботи з ними в умовах інклюзивної освіти;

– роль вихователя ЗДО в команді психолого-медико-педагогічного супроводу інклюзивних дітей з ООП, зокрема: основні поняття та принципи психолого-педагогічного супроводу, його особливості та структура; зміст діяльності та функції вихователя дошкільного інклюзивного закладу; взаємозв'язок з іншими фахівцями командного супроводу (асистент вихователя, психолог, соціальний педагог, корекційний педагог, лікар); особистість педагога дошкільного інклюзивного закладу.

– роль сім'ї в соціалізації дітей з ООП, її участь у програмі інклюзії; теоретичні основи надання батькам такої категорії дітей кваліфікованої педагогічної допомоги.

Вибіркова дисципліна передбачала формування таких вмінь:

– виконувати рекомендації корекційного педагога, психолога щодо корекційної роботи з дітьми ООП у процесі інклюзивного навчання та виховання;

– здійснювати індивідуальний та диференційований підхід до дошкільників з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивної освіти;

– формувати готовність дошкільників із типовим розвитком до спільної діяльності та взаємодії з такими, що мають особливі освітні потреби;

– надавати психологічну та педагогічну допомогу батькам дошкільників з ООП;

– проводити роботу з батьками дітей із типовим розвитком із приводу надання позитивної інформації про дітей з ООП.

Варто зазначити, що вивчення дисципліни ґрунтується на засадах особистісно орієнтованого навчання, побудові суб'єкт-суб'єктних стосунків із студентами. У процесі впровадження вибіркової дисципліни «Особливості дошкільної інклюзивної освіти дітей з особливими освітніми потребами» використовувались: традиційна та активна лекція, пояснення, бесіда, дискусія, ділові ігри, програмовані та практичні завдання, розв'язання педагогічних ситуацій, перегляд відеозаписів.

У лекційних матеріалах розкривались загальнотеоретичні засади організації інклюзивного процесу, висвітлювались особливості професійної компетентності вихователя в інклюзивних дошкільних закладах, з'ясовувались особливості роботи із сім'ями як із повноцінними учасниками процесу інклюзивної освіти.

На практичних і лабораторних заняттях застосовувались набуті теоретичні знання на практиці, здійснювався аналіз різних педагогічних ситуацій, формувалось вміння планувати власну діяльність, аналізувався практичний досвід роботи дошкільних закладів, виконувались елементи власної майбутньої діяльності (розроблялись відповідні заходи та виступи), проводилась робота із самовдосконалення власного професіоналізму (самоосвіта).

Індивідуальна та самостійна робота вибіркової дисципліни забезпечувала поглиблене засвоєння теоретичних знань, їх накопичення та поповнення, дозволяла реалізувати професійно спрямовані творчі здібності студентів.

Початковою основою для засвоєння майбутніми вихователями матеріалу вибіркової дисципліни «Особливості дошкільної інклюзивної освіти дітей з особливими освітніми потребами» виступила вступна лекція на тему: «Актуальні проблеми розвитку освіти дітей з особливими освітніми потребами: шлях від сегрегації до інтеграції». Лекція дала змогу студентам ознайомитись з історико-педагогічним підґрунтям процесу залучення осіб з особливими освітніми потребами в загальноосвітній простір, із науково-теоретичними засадами понять «інтеграція», «інклюзія» в корекційній освіті. Майбутні фахівці отримали інформацію про законодавчу та нормативно-правову базу освіти дітей з ООП за кордоном та в Україні. Зокрема, розглядалися Декларація про права людини, Декларація про права осіб з інтелектуальними порушеннями, Декларація про права людей з інвалідністю, Саламанкська декларація, «Стандартні правила», закони України «Про основи соціальної захищеності людей з інвалідністю в Україні», «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії», «Про охорону дитинства», «Про соціальні послуги», «Про реабілітацію людей з інвалідністю в Україні», «Концепція державного стандарту спеціальної освіти для дітей з особливими потребами», «Концепція розвитку інклюзивної освіти». Студенти ознайомились із метою, завданнями, методикою роботи та науково-методичною літературою вибіркової дисципліни. Під час розкриття змісту лекції наводились факти і приклади залучення дітей з ООП у загальноосвітнє середовище на різних етапах розвитку суспільства, що призводило до узагальнень та висновків.

Наступна тема «Інклюзивна освіта в розвинених країнах світу» давала змогу ознайомитись із закордонним практичним досвідом впровадження і розвитку інклюзивної освіти в країнах Західної Європи (Італії, Австралії, Бельгії, Португалії, Швеції, Німеччині, Великобританії, Ірландії, Ісландії, Португалії, Люксембурзі, Фінляндії), Північній Америці, країнах пострадянського простору (Росії, Ізраїлю, Білорусії, Естонії, Литві, Молдові). Такий зміст матеріалу давав змогу осмислити та узагальнити теоретичний і практичний досвід світового та вітчизняного рівня.

У процесі вивчення теми «Розвиток інклюзивної освіти в Україні» розкривались фундаментальні засади модернізації освіти в Україні: аналіз системи спеціальної освіти дітей з ООП, основні проблеми залучення дітей з особливостями в розвитку в загальноосвітню систему, шляхи їх вирішення. У лекції також висвітлювались законо-

давча та нормативно-правова база освіти дітей з ООП, а саме: аналіз законів України «Про освіту», «Право громадян України на освіту», «Про основи соціальної захищеності людей з інвалідністю в Україні», «Про реабілітацію людей з інвалідністю в Україні», «Про спеціальну освіту»; аналіз проекту Стандарту соціальних послуг – нормативно-правового документу щодо впровадження інклюзивної освіти, «Про організацію інклюзивного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах», «Про затвердження порядку організації діяльності інклюзивних груп у закладах дошкільної освіти», «Про затвердження примірного положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти». Під час лекції проводилась робота над активізацією мисленнєвої діяльності студентів. Такий підхід реалізовувався шляхом навідних питань, які задавались під час викладу матеріалу. Це сприяло формуванню гуманістичних поглядів майбутніх фахівців щодо дітей з ООП.

Тема «Сутність інклюзивного виховання дошкільників з особливими освітніми потребами» розкривала актуальність і доцільність інклюзивної освіти загалом і зокрема дошкільників з ООП. У лекції висвітлювались питання ранньої інтеграції дітей з ООП як найбільш сприятливого періоду соціалізації. Визначались основні аспекти сутності інклюзії, зокрема: «інклюзивні спільноти», складники інклюзії, існуючі бар'єри, помилкові уявлення, правила інклюзивного закладу; переваги спільного навчання і виховання дітей з ООП у дошкільному інклюзивному закладі; розглядались поняття «повної» та «стихійної» інклюзії. Для кращого осмислення вищевказаного детально зупинялись на розумінні змісту понять, уявлень, на виділенні першочергового, на встановленні причино-наслідкових зв'язків. У процесі викладу матеріалу визначались мета, завдання та значущість дошкільної інклюзивної освіти.

У процесі вивчення теми «Психолого-педагогічний супровід як важливий фактор інклюзії дітей з особливими освітніми потребами» висвітлювались основні поняття та принципи супроводу, основні етапи індивідуального та системного супроводу в загальноосвітньому закладі. Розглядалась якісна діагностика як фундамент супроводу, визначались особливості та структура психолого-педагогічного супроводу дітей з ООП. Зазначимо, що для активного залучення студентів до навчального процесу використовувались елементи лекції-бесіди. Студенти отримували питання для обговорення з метою виявлення їх думки та рівня ознайомлення з цією проблемою, а також для виявлення ступеню готовності до сприймання матеріалу.

Наступна тема «Роль вихователя у психолого-педагогічному супроводі дошкільників з осо-

бливими освітніми потребами» була досить важливою, оскільки в ній вихователь постає як одна з головних ланок організації інклюзивної освіти. Значна увага в лекції приділялась змісту діяльності та функції педагога дошкільного інклюзивного закладу, розкривалась особистість педагога як необхідна передумова ефективності корекційного впливу. Оволодіння знаннями з цієї теми були важливими для усвідомлення майбутніми фахівцями професійно значущих рис особистості в роботі з дітьми з ООП.

Оскільки сім'я відіграє важливу роль у соціалізації дітей з ООП, у лекції «Організація педагогічної допомоги батькам дітей з особливими освітніми потребами» сім'я розглядалась як важлива частина програми інклюзії, вказувався вплив стилю спілкування в сім'ї на розвиток дитини. Значна увага приділялась взаємодії з батьками у системі інклюзивної освіти, наданні педагогічної допомоги сім'ям дітей з ООП та формам співпраці дошкільного закладу та родини. При викладі матеріалу спочатку роз'яснювались загальні положення, а потім їх можливість застосування під час вирішення конкретних професійних проблемних завдань.

Провідною темою у вивченні стала тема «Професіограма вихователя дошкільного інклюзивного закладу. Особливості його педагогічної діяльності та професійної підготовки». Оволодіння знаннями з цієї теми були важливими для формування готовності студентів до роботи, оскільки вихователь займає провідну роль у процесі інклюзивного навчання та виховання дітей з ООП. Питання лекції висвітлювали особливості професійно-кваліфікаційної характеристики вихователя (компетентності, функції, ознаки виявлення), сутність професіограми вихователя дошкільного інклюзивного закладу, вимоги професіограми до особистості вихователя, з якими труднощами професії вихователя може зіштовхнутись у роботі з дітьми з ООП, значення та роль професіограми для особистісного розвитку педагога. Ключовим моментом викладу матеріалу було визначення змісту та методів роботи вихователя інклюзивного закладу. Варто зазначити, що лекція була спрямована донести майбутньому вихователю, що його знання, уміння та навички не мають отожднюватись із корекційними, а розкрити модель вихователя інклюзивного закладу як одну з ключових у команді психолого-педагогічного супроводу, що своєю чергою вимагає формування їх професійної компетентності.

Висновки. Отже, за результатами проведеної експериментальної роботи можна зробити висновок, що таке використання лекційних занять сприяє поглибленому засвоєнню професійних знань. У процесі викладу лекційного матеріалу великого значення набувала взаємодія з студентами. Для цього постійно приділялась увага їхнім

міркуванням за логікою та доступністю викладу матеріалу.

Для кращого засвоєння отриманих знань потрібне практичне їх застосування. Тому практичні та лабораторні заняття спрямовувались на вирішення професійних завдань. Це дало змогу студентам-майбутнім вихователям закріпити свої набуті знання, частина з яких перейде в професійні компетентності.

Самостійна та індивідуальна робота студентів реалізовувалась під час проведення кожного заняття.

Підсумовуючи все вищевисвітлене, ми бачимо, що професійна готовність майбутнього вихователя до роботи з дошкільниками в умовах інклюзії залежить від якісної теоретичної та практичної підготовки в стінах закладів вищої освіти.

Отже, сучасний вихователь інклюзивного закладу дошкільної освіти має прагнути до самовдосконалення щодо гуманності у вихованні, має знати і вміти використовувати досягнення науки, формувати оригінальні методики навчання та виховання дітей, ефективно працювати з батьками, громадськістю. Сформовані в навчальному процесі інклюзивні компетентності забезпечать фундамент успішної реалізації майбутньої професійної діяльності вихователя.

Перспективним напрямом дослідження буде розробка форм та методів підготовки майбутніх вихователів до роботи в інклюзивному закладі дошкільної освіти.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бондар В.І. Інклюзивне навчання та підготовка педагогічних кадрів для його реалізації. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Корекційна педагогіка та психологія*. 2010. Вип. 15. С. 39–42.
2. Демченко І.І. Підготовка майбутнього вчителя початкових класів до засвоєння педагогічних засад інклюзивної освіти. *Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Педагогічні науки*. 2013. Вип. 64. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnp_2013_64_77 (дата звернення: 7.06.2021)
3. Кузава І.І. Формування професійної готовності майбутніх вихователів до впровадження інклюзивної освіти. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки. Педагогічні науки*. 2016. № 2 (2). URL: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvvnup20162%282%2914> (дата звернення: 10.06.2021)
4. Лалак Н.В. Підготовка майбутніх педагогів до роботи в закладах освіти з інклюзивною формою навчання. *Педагогічна освіта і наука в умовах класичного університету: традиції, проблеми, перспективи: збірник наукових праць*. 2013. Т. 1. URL: https://pedagogy.lnu.edu.ua/departments/pedagogika/periodic/pedos3t/tom1/23_lalak.pdf (дата звернення: 7.06.2021)
5. Миронова С.П. Педагогіка інклюзивної освіти : навч.-метод. посіб. Кам'янець-Подільський : КПУ ім. Івана Огієнка, 2016. 164 с.
6. Про затвердження Порядку організації діяльності інклюзивних груп у закладах дошкільної освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 10.04.2019 р. № 530. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/530-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення: 09.06.2021)
7. Садова І.І. Особливості підготовки майбутнього вчителя до навчання дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивної освіти. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2015. Вип. 14. URL: http://www.aphn-journal.in.ua/archive/14_2015/45.pdf (дата звернення: 10.06.2021)
8. Стандарт вищої освіти : Наказ Міністерства освіти і науки України від 21.11.2019 р. № 1456. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/11/22/2019-11-22-012doshkilna-B.pdf> (дата звернення: 12.06.2021).